

Uniwersał połaniecki - Tekst polski

[Uniwersał wolność zupełną i powinności dla włościan przepisujący] RNN¹... odebrała od Najwyższego siły zbrojnej narodowej Naczelnika uniwersał, urządzający włościan i skuteczną dla nich opiekę rządową zapewniający, w osnowie następującej: Tadeusz Kościuszko² Najwyższy Naczelnik Siły Zbrojnej Narodowej. Do komisji porządkowych³ wszystkich ziem i powiatów. Nigdy by Polakom broń ich nieprzyjaciół straszną nie była, gdyby, sami pomiędzy sobą zgodni, znali swą siłę, całej tej siły użyć umieli; nigdy by, mówię, orężem Polaków pokonać nie można, gdyby chytry nieprzyjaciół przewrotnością, zdradą i podstępami nie niszczył i chęci, i sposobów odporu. Cały ciąg tyranii moskiewskiej w Polsce jest dowodem, do jakiego stopnia ta przemoc miotła losem naszym i używając kolejną przekupstwa, zwodniczych przyrzeczeń, podchlebiania przesądom, głaskania namiętności, burzenia jednych przeciwko drugim, czernienia u obcych, wszystkiego, słowem, co złość piekielna, z chytrą najprzewrotniejszą, połączona wymyśleć może. W tylokrotnych zdarzeniach, w których Polacy do broni przeciw niej się porywali, możesz ten ród rozbójników liczyć jedno nad nimi prawdziwe zwycięstwo? A przecież zawsze koniec śmiałości polskiej był ten, że zwyciężony nieprzyjaciół wracał na karki zwycięzców jarzmo na moment ulżone. Skąd więc pochodził taki rzeczy polskich obrót? Czemu ten naród jęczał bez sposobu wydobyć się? Oto stąd, że chytrą moskiewskich intryg, mocniejsza niż broń, gubiła zawsze Polaków samymi Polakami. Dzieliły nadto nieszczęśliwych Polaków mniemania rządowe i opinie względem prawideł, na których wolność i organizacja narodu gruntowanymi być miały, a do niewinnej opinii różnicy występny duch miłości własnej i osobistych widoków mieszał upór, zwłokę i skłonność wiązania się z obcymi, a zatem podłego onym ulegania.

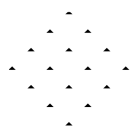
¹ Rada Najwyższa Narodowa – centralna władza cywilna utworzona w czasie powstania kościuszkowskiego w 1794 roku.

² Tadeusz Kościuszko (1746–1817) – Naczelnik państwa, polski bohater narodowy. Kościuszko pochodził ze średniej szlachty. Odebrał staranne wykształcenie, które pogłębiał nauką w Paryżu. Zdobył sławę za sprawą uczestnictwa w walkach o wolność amerykańskich kolonii. Po powrocie do kraju brał udział w wojnie przeciwko Rosji w obronie Konstytucji 3 Maja. W 1794 roku stanął na czele insurekcji. Po kilku sukcesach powstanie zostało stłumione przez Rosję i Prusy, zaś ranny Kościuszko trafił do rosyjskiej niewoli. Uwolniony, udał się na emigrację do Stanów Zjednoczonych Ameryki, a następnie Francji i Szwajcarii, gdzie zmarł.

³ Komisje porządkowe – cywilno-wojskowe organa administracji terenowej w latach 1789–1795; działały w województwach, ziemiach i powiatach, zajmowały się sprawami gospodarczymi, wojskowymi i administracyjnymi (czyli policyjnymi).

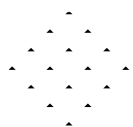
Czas przyszedł, dopełnieniem miary nieszczęść i cierpień przyśpieszony; czas ostatecznego losu Polski, epoka, w której jeden cel, jeden niewątpliwy i sprzeczce podpadać nie mogący zamiar zjednoczyć powinien serca i umysły i nie zostawić od związku ogólnego oddzielonych Polaków, chyba zdrajców uznanych lub lękliwych i niepewnych własnego sposobu myślenia obywateli. Powstanie narodu terazniejsze chce Polsce wrócić wolność, całość i niepodległość, zostawia swobodniejszemu czasowi i woli narodu stanowić, pod jakim on zechce być rządem. Powód więc różnaitości opinii zawieszony, a cel święty i oczywisty czyni dzielnie nad sercami i zbiera do kupy tych nawet, co ich wielorakie dotąd różnić mogły przyczyny. Czas ten przeto, albo raczej moment, chwycony być ma z największą gorliwością. Wywrze nieprzyjaciół całą moc swoją, aby przeszkodzić korzystaniu z tej pory, użyje broni, lecz tę mieć można za najmniej niebezpieczne przemocy jego narzędzie. Naprzeciw kupie strwożonych już niewolników postawmy masę potężną swobodnych mieszkańców, którzy o własne szczęście walcząc, nie mogą chybić zwycięstwa, a to, czem nas dotąd pokonywali, to narzędzie gadzin milczkiem gryzących, ten obmierzły machiawelizmu przemysł pokona baczność nasza, gorliwość poczciwych obywateli i groźny miecz sprawiedliwości, który dosięgnie wszędzie, gdzie się zdrada lub przewrotność szkodliwa narodowi okaże. Los tedy Polski od tego zawisł, abyśmy skruszyli podwójną siłę nieprzyjaciół naszych, tj. siłę oręża i siłę intrygi. Winienem przeto podać wiadomości narodowej, że Moskale szukają sposobów poburzenia wiejskiego ludu przeciwko nam, wystawując mu arbitralność panów, dawną ich nędzę i na koniec pomyślniejszą przyszłość za pomocą moskiewską. To mówiąc, zachęcają i przypuszczają lud wiejski do wspólnego dworów rabunku. Prostota, częstokroć potrzebą omylona, może wpadać i wpada w samej rzeczy w te sidła, a nawet już jest doświadczenie, że uwiedzionych czy gwałtem wziętych w mundury swoje ubierają. Z żalem to wyznać muszę, iż często srogie obchodzenie się z ludem daje miejsce Moskałom do powszechnej na cały naród potwarzy.

Odbieram ustawiczne skargi od żołnierzy i rekrutów, że żony ich i dzieci nie tylko żadnego osłodzenia nie mają, ale za to prawie, że służą Rzeczypospolitej ich mężowie i ojcowie, wystawieni są na największe uciążliwości. Takowe postęпки w wielu miejscach są zapewne bez wiedzy i przeciw woli dziedziców, lecz w drugich muszą być skutkiem złej chęci lub obcego natchnienia, aby zupełnie zapał do obrony Ojczyzny w sferach ludu ostudzić. Ale ludzkość, sprawiedliwość i dobro Ojczyzny wskazuje nam łatwe i pewne środki, które podstępom złości domowej lub zagranicznej intrygi zapobiec możemy. Rzeknijmy, że lud nie dopiero zostaje pod opiekę rządu krajowego, że uciśniony człowiek ma gotową ucieczkę do komisji porządkowej swego województwa, że ciemężyciel, prześladowca obrońców kraju, jako nieprzyjaciół i zdrajca ojczyzny karany będzie. Sposób ten ze sprawiedliwością wspaniałego narodu zgodny, duszom tklwym miły, a osobistemu interesowi lekką tylko kosztujący ofiarę, przywiąże lud do sprawy publicznej i uchroni go od siideł nieprzyjacielskich. Zalecam przeto komisjom porządkowym województw i ziem w całym kraju, aby następujące urządzenie do wszystkich dziedziców, posesorów¹ i miejsce ich zastępujących rządców wydały:

1. Ogłosi ludowi, iż podług prawa zostaje pod opieką rządu krajowego.
2. Że osoba wszelkiego włościanina jest wolna, że mu wolno przenieść się, gdzie chce, byleby oświadczył komisji porządkowej swego województwa, gdzie się przenosi, i byleby długi winne oraz podatki krajowe opłacił.
3. Że lud ma ulżenie w robociznach tak, iż ten, który robi dni 5 lub 6 w tygodniu, ma mieć dwa dni opuszczone w tygodniu, który robił dni 3 lub 4 w tygodniu, ma mieć opuszczony dzień jeden; kto robił dni 2, ma mieć opuszczony dzień jeden, kto robił w tygodniu dzień jeden, ma teraz robić w dwóch tygodniach dzień jeden. Do tego, kto robił pańszczyznę we dwoje, mają mu być opuszczone dni po dwoje. Kto robił pojedynczo, mają mu być dni opuszczone pojedynczo. Takowe opuszczenie trwać będzie przez czas insurekcji, póki w czasie władza prawodawcza stałego w tej mierze urządzenia nie uczyni.

¹ Possesor – posiadacz.

4. Zwierzchności miejscowe starać się będą, aby tych, którzy zostają w wojsku Rzeczypospolitej, gospodarstwo nie upadło i żeby ziemia, która jest źródłem bogactw naszych, odłogi nie leżała, do czego równie dwory jako i gromady przykładać się powinny.
5. Od tych, którzy będą wezwani na pospolite ruszenie, póki tylko będą zostawali pod bronią, pańszczyzna przez ten czas nie będzie wyciągana, lecz dopiero rozpocznie się od powrotu ich do domu.
6. Własność posiadanego gruntu, z obowiązkami do niego przywiązanymi, podług wyżej wyrażonej ulgi, nie może być od dziedzica żadnemu włościaninowi odjęta, chybaby się wprzód o to przed dozorcą miejscowym rozprawił i dowiódł, że włościanin obowiązkom swoim zadosyć nie czyni.
7. Który by podstarości, ekonom lub komisarz wykroczył przeciw niniejszemu urządzeniu i czyniłby jakie uciążliwości ludowi, taki ma być wzięty, przed komisję stawiony i do sądu kryminalnego oddany.
8. Gdyby dziedzice, czego się nie spodziewam, nakazywali lub popełniali podobne uciski, jako przeciwni celowi powstania do odpowiedzi pociągnięci będą.
9. Wzajemnie lud wiejski, doznając sprawiedliwości i dobroci rządu, powinien gorliwie pozostałe dni pańszczyzny odbywać, zwierzchności swojej być posłusznym, gospodarstwa pilnować, rolę dobrze uprawiać i zasiewać, a takowa ulga uczyniona jest dla włościan z pobudek ratunku ojczyzny i właściciele przez miłość Ojczyzny chętnie ją przyjmują, przeto włościanie nie mają się wymawiać od najmów potrzebnych dworom za przyzwoitą zapłatę.

10. Dla łatwiejszego dopilnowania porządku i zapewnienia się o skutku tych zaleceń, podzielą komisje porządkowe, jak jest rzeczono w ich organizacyi, województwa albo ziemie lub powiaty swoje na dozory tak, żeby każdy dozór tysiąc, a najwięcej tysiąc dwustu gospodarzy mieszkańców obejmował. Nadadzą tym dozorcóm nazwiska od głównej wsi lub miasteczka i w takim zamkną je okręgu, żeby komunikacja być mogła. 11. W każdym dozorze wyznaczą dozorcę, człowieka zdatnego i pocziwego, który, prócz włożonych na siebie obowiązków w organizacyi komisji porządkowych, będzie odbierał skargi od ludu w jego uciskach i od dworu w przypadku nieposłuszeństwa lub niesforności ludu; powinnością jego będzie rozsądzać spory, a gdyby strony nie były kontente, do komisji porządkowej je odsyłać. 12.

Dobrodziejstwo rządu w ulżeniu ludowi ciężarów zachęcić go powinno bardziej jeszcze do pracy, do rolnictwa, do obrony Ojczyzny. Gdyby więc hultaje jacy, na złe używając dobroci i sprawiedliwości rządu, odwodzili lud od pracy, buntowali przeciwko dziedzicom, odmawiali od obrony ojczyzny, komisje porządkowe w swoich województwach i powiatach pilne na to mieć będą oko i natychmiast takich hultajów łapać rozkazą i do sądu kryminalnego oddadzą. Niemniej komisje porządkowe czuwać mają nad włóczęgami, którzy by w tym czasie domy porzucali i po kraju włóczyli się, wszystkich takowych ludzi chwycić i do wydziału bezpieczeństwa, w każdej komisji będącego, oddawać trzeba, a po zrobionym egzaminie, gdy się tułaczami i próżniakami okażą, do robót publicznych używać. 13. Duchowni, najbliżsi ludu nauczyciele, powinni mu przekładać, jakie ma obowiązki dla ojczyzny, która się prawdziwą matką względem niego pokazuje. Ciż duchowni oświecać lud powinni, że, pracując pilnie około roli swojej i dworskiej, równie miłą czyni ojczyźnie ofiarę, jak ten, który ją orężem od zdzierstw i rabunków żołnierza nieprzyjacielskiego zasłania, że pełniąc powinność względem dworów, zwłaszcza tak sfolgowaną przez niniejsze urządzenie, nic innego nie czyni, tylko winny dług wypłaca dziedzicom, od których grunta trzyma.

14. Duchowni obojga obrządków niniejsze urządzenie ogłaszać będą z ambon po kościołach i cerkwiach ciągle przez niedziel cztery. Prócz tego komisye porządkowe z grona swego lub z obywatelów, gorliwych o dobro ojczyzny, wyznaczą osoby, które objeżdżać będą gromady po wsiach i parafiach, i onym toż urządzenie głośno czytać, z zachęceniem ich, aby wdzięczni tak wielkiego dobrodziejstwa Rzeczypospolitej, szczerą ochotą w jej obronie wypłacali się.

Dan w obozie pod Połańcem, dnia 7 maja 1794.

Tadeusz Kościuszko

Zaleca się przeto komisjom porządkowym wszystkich ziem i powiatów, ażeby pomieniony uniwersał po wszystkich wsiach i parafiach jak najspieszniej ogłosić i do egzekucyi przywieść starały się i teje egzekucyi jak najściślej pilnowały.

Dan w Warszawie dnia 30 maja 1794. *Historia ustroju i prawa w Polsce do 1772/1795. Wybór źródeł, oprac. S. Godek, M. Wilczek-Karczewska, Warszawa 2006, s. 272–275.*